

A CHARTA '77 ÉS MAGYAR TÁMOGATÓI

Szilánkok Illyés Gyula naplóföljegyzéseiből

1977. január 23.

Este Juhász Ferenc. A cseh CHARTA '77 aláíróinak harminc magyar támogatójáról (aláírójáról). A szellemi élet máris két tábor. Noha sem a cseh, sem a magyar tiltakozás szövegét senki nem ismeri. Réz Pált „fölfüggesztették” állásában (?). Francia lapok közlik a magyar aláírók névsorát. Most mit gondolnak a franciák, miért nincsenek a listán, akik nincsenek? Mert nem helyeslik? Vagy nekik nem volt bátorságuk? Vagy mert ők nem jelentős írók? Déry, Nagy, Juhász, Vas sem kapott fölszólítást az aláírásra, ahogy én sem. Most már ez mellőzés vagy udvarias kímélet?

1977. február 10.

Csoóri Sándor, Tornai József, telefon; összeütött hideg vacsora. A prágai CHARTA '77-eseknek, Kohoutnak írt közösségvállaló levél. Teljes egyetértés.

Szándékosan nem kerestek föl aláírásért.

Aláírtam volna? És most?

Sem a '77-es deklarációnak, sem ennek a levélnek a szövegét máig nem ismerem. A politika szövevényébe még nem látok bele. Így még politikai lépésről is merőben aszerint tájékozodom: ki teszi azt a lépést, tiszta szándékú-e? Vagyis ellentétben az ugyancsak kezdő politikai bölcselővel, Platónnal: szeretem az igazságot, de jellemesnek megismert barátaimat még jobban szeretem.

Utólag helyesnek tetszik, hogy a magyar részről csak afféle előcsapat lépett „síkra”. Így a nehéztüzérség védheti őket.

Okosnak tartom, hogy a kormány nem tekintette politikai ügynek az ügyet. Bár Aczélnek ugyancsak kellemetlen lehetett: ő kap ezért ösztűzet bent és kinti ellenfeleitől. De megeshet, hogy viszont ez az ösztűz épp erősíti állását; ha jól bírja.

Elítélték Déry nyilatkozatát.

1977. február 13.

Este vacsorán Wessely Laci és Bibóék. Mindketten holnap mennek kórházba, de ez csak itt derült ki. Ez a „búcsú” is kedélyessé tette a sült csirkét, a gesztenyepurét.

Laci elhozta Simone Signoret memoárjait.

1977. február 14.

Simone Signoret nagy sikerű könyve. „La nostalgie n'est pas plus ce qu'elle était” – A vágy sem a hajdani –, melyet Wessely elhozott, a derekán túl egyre kevésbé váltja be, amit az elején ígért. Flóra ellenérzését még az is növeli, hogy Gyula helyett mindig „Gyulia”-t ír. Az 1957-es, elég részletes pesti képet azonban tán csak mi látjuk olyan romantikusán „feszült”-nek. Signoret soraiból állandóan kisüt a veszély. Valóban olyan

veszélyben voltam, nemcsak Marosán miatt fitymáltam le? „...Illyés, socialiste-paysan, pas communiste, était à l'époque sur la touche, mais intouchable.” Ha csak ez őrzött volna meg; együnk se volt „intouchable”. És valóban: szinte bujkálva jött el Yves Montand és Simone Signoret „chez les Illyés qui habitaient la campagne”? És ki lehetett az a rokkant, tolókkocsiban ülő miniszter, akinek állításával szemben, hogy egyetlen író sem fenyegeti az elfogatás veszélye, „Illyés m'avait confirmé le fait qu'il y avait bien une quinzaine d'écrivains communistes en prison depuis la fin janvier”.

És a rejtélyes személy („personne de sa famille”), aki külföldön volt? Ika, a nantes-i intézetben (ruhaneműt, édességet küldtünk neki; ehhez Montand hozzátette Ikának dedikált frissen megjelent könyvét). Nagy öröm volt a lányok közt!

És ki, mi lehetett az a „groupies”? A vidám fiatalság? Az információk, amiket kaptak tőlük?

*

De amit a Montand–Marilyn-pletykák kapcsán ír – hogy kik, hogyan vigasztalták, kegyetlenül sikerült, a rövid öszintéséggel.

1977. február 21.

Miközben a Benešhez zárkózott szlovák nacionalizmus egy sor – a déli határán sorakozó – művelt magyar városból kisöpörte a magyar értelmiséggel, a múltba gyökerező magyar fölvilágosodottsággal magát a műveltséget is; Munkács, Ungvár, Nagyszöllős, Kassa, Losonc, Léva, Érsekújvár – tehát el Pozsonyig – mindmegannyi elesett bástyája nemcsak a jellegzetesen magyar, hanem a jellegzetesen európai kultúrának is; ezt a mondatot még 1977-ben sem lehet („emelkedetten”, „tudományosan” elirányító tanulmányban sem) közzétenni – Magyarországon? Magyar tollnak még külföldön sem.

1977. február 26.

Dél előtt Vas Zoltán, elragadtatását harsogva: egész éjjel nem aludtam miattad! Olyan „páratlan” és „erős” a *Kortársban* megjelent két fejezet a *Beatrice apródjaiból*. Aztán – helytelenítve – Déry nyilatkozatát. (CHARTA '77.)

1977. március 1.

Este hatra Aczél Anna (Békésné) és Ági (Szörné) közös lakásában a „komatállal” Ági újszülöttjének megtekintésére. Pici kínai arc, kefeszerűen sűrű fekete hajjal, csöpp orr, maga elé meresztett pici szem, ahogy csöndesen fekszik.

Aczéllal gyalog hozzájuk. Ott négyesben közvetlen hangú vacsora. A külföldi lapok bőven kommentálták a karácsonyi cikket (*A szellem és az erőszak*), sőt néhányan – a belga *Drapeau Rouge* – teljes egészében leköszölte. Rövid vita a cseheket támogató hazaiakról. Részemről: minden szabadságmozgalmat helyeslek. Most azonban különbség teendő a cseh és a magyar szellemi élet helyzete közt. Ne úgy támogassuk tehát őket, mintha a mi helyzetünk azonos volna az övékével, mert hisz ezzel az itt kivívott eredményt kockáztatjuk. Aztán Flóra a Béres-féle kísérletről. Aczél vizsgálati eredményeket mutat; ezek, sajnos, nem oly kedvezőek, mint amit mi láttunk.

1977. március 6. Vasárnap

Vacsorán Ikáék, Juhász Ferenc, Domokos Mátyás feleségével – Ács Margittal –, akitől egymás után három jó – pályanyitó – novellát is olvastunk. Merre alakul a világhelyzet?

Odaállhatunk a cseh írók szabadságmozgalmához, anélkül hogy ne adnánk hangot rögtön a mi szabadságkíválmánknak – azokkal a cseh „demokratikus” körökkel szemben is, akik pusztulásba tiporták-típorják a felvidéki magyarság jogait?

Mindig ez a csapda.

Cserbenhagyni a mi égető ügyünket, hogy őket ne hagyjuk cserben?

Azaz ontsunk vért (ismét) azért a „nyugati” demokráciáért, amelynek itteni „képviselői” (félkézalkalmárai) újra és újra a vérünket vették.

56-ban naponként letépték Prágában a magyar követségről a magyar zászlót.

Hol voltak akkor a „CHARTÁ”-sok? Nem szónoki kérdés. Épp nyugaton akkor is a magyar sovinizmust denunciólták.

Ács Margit egy mondata: évek óta járja szellemi körökben mint *bon mot*: Illyés a magyarságot a saját halottjának tekinti.

Közvélemény V.-ről: a patkány, aki nemcsak más-más ételbe falva, hanem más-más bokába marva terjeszti a mételeyt.

1977. március 14.

Legyen csak egy-két személyes ismerős, az országos katasztrófa rögtön *megemberiesül*; ekkor hasít belénk teljes borzalmával.

A messizi bukarestű földrengés azóta hat közelien, amióta itt a hír: ottveszett Alexander Ivasiuc, a regényíró is, akivel még Londonban ismerkedtünk össze, s aki töltött egy délutánt pesti lakásunkban is. Okos, tartalmasan szkeptikus, tehetséges ember volt – máramarosi származék, fölmenői magyar nemességűek is a XVI. század óta. És Veronica Porumbacu és Baconsky!

*

Reggeli csendes vita Flórával. Rendbe rakva régi papírokat, legépelné a hajdani följegyzéseket is; azok is – napló!

De milyen? Az olyan följegyzés, amelyről a följegyző is tudja, hogy azok első olvasója az ÁVO lehet? Hogy minden mondatba ügyész magyarázhat értelmet? S amikor az ember csakis hanyagul és kapkodva írhat? Mintegy saját használatú ékirással? Magyarázat nélkül mind az a papír: szalmakazal (illetve asztag, amibe az évek során belerotthadt a mag); magyarázattal pedig nem napló, hanem –? Valamiféle „nouveau roman”, a legjobb esetben.

1977. március 16.

Valahányszor megemlítették Laco Novomeskýnek, miért vett részt a magyarok kitelepítésében, bizalmasabb körben mindig elmondta a nevezetes jelenetet: színházi páholyban ültek, Sztálin egyszerre meghúzta a kabátja ujját: Itt az idő, hogy végezzenek a magyarokkal. Sztálin Rákosi, Gerő személyén át alakította ki lesújtó véleményét a magyarokról az „eredendő” antiszemitizmus hatására.

1977. március 20. Vasárnap

Vacsorán Bibóék, Juhászék.

Pista tiszteletre méltó tárgyilagossága. Ferenc az Angliában megjelent könyv sikeréről kérdi. Igen gyér. Havonta egy-egy közlemény, legutóbb Ignotusé. Kérkedhetne, de inkább a maga elhomályosítására kínosan adatszerű.

Aztán csaknem kétórás – már-már ingerult – vita kettőnk közt. A hideg tárgyilagosság most, amikor egy közösségtől szólva is ilyen szenvtelenül nézi a valóságot. A határokon kívüli magyarság a vitatárgy: mi irányukban az erkölcsi kötelesség. Mert visszamenőleg is csak a tények játékát látja, a „történelmi erők” működését, a jövőt illetően is csak a szemlélésre hajlamos. „Igen, Kolozsvárt, Nagyváradot teljesen el fogják románosítani.” Az ellene való kiállítás csak ronthat a helyzeten. „A székelyföld talán ellenáll.”

Ferenc higgadtan közös útra akar téríteni bennünket. „Párhuzamosan megy a gondolatotok.” Ugyancsak nem. Épp elválasztó útra értünk: dörömbölni kell-e bár reménytelenül erős ajtón, vagy nyugodtan hagyni a hóhért az áldozatával.

A szlovákiai magyarok kitelepítését annak idején Gerőnek sikerült félbeszakíttatnia – Pista szerint.

Mély levertség, amikor elmennek, igen későn. Rossz éjszaka, alig alhatok, korán ébredek; ezt is nyugtatóul – figyelemelterelésül – írom.

*

– És ma: hetvennegyedszer látni már a tavaszt, milyen élmény?
– Mint hetvennegyedszer reggelizni.

1977. március 22.

Pista (Bibó) telefonja Flórához. Nem izgatott-e föl túlságosan engem vasárnap?

Igen. De ez neki inkább érdeme: konok valóságlátásából következik. Más azonban a valóság elfogadása. Még akkor is, ha nem lehet változtatni rajta.

1977. március 26.

Tomeget közösséggé mi kovácsolhat vajon leggyorsabban és legtartósabban? A közös veszély. Ami nyilván már a kezdet kezdetén az egyik embert a másik mellé állította. Ez tartja legtovább egymás mellett közös ügyek maradék hátvédcsapatait is. De ezzel táplálja tomegeit minden gyűlölködő versengés, népet nép ellen indító nacionalizmus: minden háborús uszítás. Ősidőktől sorozatban ontja a történelem azoknak a zsarnoki népvezetőknek a példáját, akik belső tömegeiket azzal fegyelmezik, hogy külső veszéllyel rettegettik. Mióta hangzik az ilyen rossz ürüggyel a hajdan hősi szózat: Egy barázdát sem! Holott mióta ez cseng már valódilag: Egy lelket sem! A közösségek szelleme mindinkább a határok fölött kíván működni. Az anyanyelvi közösségeké is.

1977. április 11.

Vas Zoltánéknál Déryekkel. Edit jön értünk; más autóban: négyezer kilométert tettek meg Spanyolországban; mindenütt tisztaság, rend, gyönyörű modern épületek, zsúfolt üzletek, tundókló bárpultok, ötletes és szívélyes kiszolgálás – egy boldog ország! Csak az ital drága, a bort kivéve. Zoltán éppily optimista, a megújult Amerikával új történelmi szakasz kezdődik. Magával sodró a gyermekes hiszékenysége, onbizalma. Beszél Mérayval, Fejtővel: Tiborról most igen ingerülten vélekednek, rólam megbecsüléssel. Hozott egy csomó könyvet. Az *Irodalmi Újság* és az *Új Látóhatár* 1976-os számát, az emlékidézőt. A Bécsben megjelent *Magyar Hírek* ez idei számának első

oldalán a *Dörömbölni kell* című cikk úgy állítja be az én karácsonyi tanulmányomat (megsejtve – tévesen – a sorok közüeket), hogy az nem a magyar kisebbségek védelmére íródott, hanem a hazai rendszer ellen. Noha elfogadtam „a hatalmasok sípját, dobját, nem úgy, mint megannyi walesi (!) bárd... elhítelve a világgal, hogy nem lehet baj ott, ahol Illyés Gyula a bajnok”. A lap szerkesztője Kalmár György. Bár személyesen nem ismertem, fontos szívességet kért s kapott tőlem, amikor itt állástalan újságíró volt.

1977. április 27.

Fél nyolckor kórház, de csak fogászat, új korona. Tíz előtt Déry megkésve Aczél autóján az Írószövetségbe. Már tart az ülés. Aczél beszél, a szellemi élet figyelmeztetőiről a hazai és nemzetközi fejleményekre. A cseh CHARTA aláíróinak magyar támogatóiról. Lassan, világosan, de elég halkán ejti a szót, s mivel nekem épp háttal van fordulva, sokat csak félig értek. Áttételesen Rákosit és Révait szabdalja, taglalásként. Említi a *Komfortos hazát* [Illyés Gyula cikke a *Magyar Nemzet* húsvéti számában. – A szerk.], és hogy nincs igazuk, akik az *Ebéd a kastélyban* nem tartják lovagiasnak. Jó szónok, bátor, okos.

A szünetben sok kézfogás, Galgóczinak még homlokcsók is. Vas István és mások gratulációja a *Beatricéhez*.

1977. május 9.

Vörös terror, fehér terror. A legfélelmesebb bennük, amiért „történelmileg” is van hatásuk – hogy igenis eredményes eszközök. A fehér különítményesek 1919-es akasztásai még 1945-ben is riasztották az embereket a kommunisták kínálta földfoglalástól. A Lenin-fiúk 1944-ig ható rettegést oltottak be a szovjetektől. Történelmi sokkhatás is befolyásolja az idegzetet.

1977. július 23. Tihany

...a posta a *Beatrice* kefelevonatát hozza, a *Felelősök* fejezetét a szerkesztőség valóban félti; azaz engem félt a fejezet megjelenésétől. De – ezért íródott csaknem minden fejezet.

1977. július 25. Tihany

Kefelevonat a *Beatrice Felelősök* fejezetéről; az ajánlott kihagyások problémája. Még mindig a hóhérokat kell kímélni. Nyugtalanítaná őket az emlékeztetés. És mert „N. náluk annyi, mint nálunk József Attila!”. Csak említeni is együtt a kettőt! Az utóbbi költő egyenes úton; az előbbi törekvő versíró, igen csavaros utakon, hogy miképp érvényesüljön bár a politika posványosain át. Árulását a magyarsággal szemben nem viseli el írói képessége.

1977. augusztus 18. Tihany

Hajnalban verejtékes ing.

De ne engedjünk annyit se a betegségnek, hogy lázt mérjék.

Korán ki a ház elé, mert a sárgarigók – öt-hat egyszerre – úgy köröznek a fügefafa körül, akárha tánczenére csinálnák.

Kilenckor Aczél hivatala Flórát keresi. Átadom neki a kagylót. A közömbösnek tetsző mondatokból is megértem: Tibor meghalt.

Ma hajnalban, szenvedés nélkül; elaludt. Az ápolónő mellette ült.

Bőbe kívánsága, ne menjünk föl.

*

Itt vannak Ikáék is.

Közben én állandóan: Tibor.

Élete: a *choix*. De sülusa is mondatonként választékos. Megbecsülte az olvasót, a magas fokú igényességével. Felelősség és bátorság.

Két távirat is: írjak én róla. Nem. Már csak azért sem, mert ez nem *alkalom*. (Az ellentétek – a sértések – eltemetésére.)

1977. augusztus 21. Tihany

Árvasági érzés. Szüleim halálakor még nem éreztem (csaknem egy időben haltak meg) ilyen körvonalazottan: nő az egyedülség. Igaz, akkor fiatal voltam. Most Tibor halála úgy fokozza, hogy este, mikor Aczél karon fog, és róla kezd beszélni (miért is nem fényképeztük le utolsó együtletünkör), azért nem tudok válaszolni, mert sírás kerülget. (---) Az árvasági érzés csökkentésül pedig a gondolatsor: akármennyit szenvedett is az utolsó héten, végül Tibor „jó halált” kapott. Hajnaltájt elaludt, oly észrevétlenül, mintha saját maga sem vette volna észre. Vagy – az utolsó tanú – az ápolónő aludt? Meglehet, sőt valószínű. De a kínos halálküzdelemre nyilván fölbredt volna. Vagy már későn ébredt föl? De mit tehetett volna akkor is? Még egy injekcióval hátráltatni azt, amit – Aczél szerint – Tibor már sürgősen kívánt?

1977. augusztus 22. Farkasrét

Tibor két nagy meleg szemé. Ez lesz a portréja az emlékezetem múzeumfalán.

TÁMADÁS A KÁPOLNA ELLEN

Markovits Ferenc dokumentum-összeállítása

A Kőrmendy család kápolnája a hozzá tartozó kriptával együtt 1856-ban eklektikus stílusban épült a balatonboglári temetődombon. A kápolna az 1970-es évek elején – bár csak rövid ideig, mégis igen nagy hatással – a legkülönfélébb avantgarde művészeti irányzatok központja lett.

A képzőművészek, zenészek, filmes és színházi szakemberek, performerek közül jó néhányan nyugatra távoztak, és sajnos, egyre több a halott is. A boglári rendezvények legfőbb szervezője, első számú házigazdája Galántai György képzőművész volt, aki 1966-ban „fedezte föl” a kápolnát.